

Comentarii asupra surselor *Lexiconului slavon-rutean* al lui Pamvo Berînda

Alexander Levichkin*

Institutul de Studii Lingvistice, Academia Rusă de Științe, Tuchkov pereülök 9, 199053 Sankt-Petersburg, Rusia

Despre articol

Istoric:

Primit 21 septembrie 2021

Acceptat 30 septembrie 2021

Publicat 12 decembrie 2021

Cuvinte-cheie:

lexicologie istorică

documente vechi

filologie

editarea textelor

Rezumat

Articolul examinează câteva dintre sursele *Lexiconului slavon-rutean* al lui Pamvo Berînda. Identificarea surselor dicționarului și a tuturor citatelor ascunse este o sarcină importantă pentru prezentarea corectă a materialelor acestui monument lexicografic. Materialele citate prezentate în *Lexicon* sînt împărțite în două grupe: materiale care nu au indicat sursa (un exemplu este *Tălmăcirea vorbelor greu de înțeles*) și materiale care au indicat sursa. Pentru al doilea caz este furnizată o listă neexhaustivă a unor asemenea exemple. Astfel de citate arată că Berînda a folosit în *Lexiconul* său în primul rînd lucrări la tipărirea cărora a participat el însuși. Acestea sînt *Comentariul la Faptele Apostolilor* și *Comentariul la cele 14 Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel*, ambele aparținînd lui Ioan Gură de Aur, și *Evanghelia didactică*. Utilizarea intrărilor de dicționar din *Tălmăcirea vorbelor greu de înțeles*, lexicon întocmit în baza vocabularului din *Scara Raiului*, și din *Tălmăcirea numelor după alfabet* a lui Maxim Grecul confirmă interesul lui Berînda, indicat și de alți cercetători, pentru tradiția lexicografică anterioară.

1. Introducere

Ediția critică a *Lexiconului slavon-rutean* al lui Pamvo Berînda (în continuare: *Lexicon*) în format tipărit și electronic rămîne un obiectiv important și în ziua de astăzi. Pentru o ediție detaliată este necesar, mai întîi, a studia principiile de alcătuire a *Lexiconului*, selecția lexicului, structura intrărilor de dicționar, sistemul de notare, izvoarele și alte caracteristici ale dicționarului. Articolul de față își propune să prezinte câteva surse ale *Lexiconului* lui Berînda.

Pamvo Berînda însuși face o mențiune scurtă despre sursele *Lexiconului* în introducerea la dicționarul respectiv (aici și în ceea ce urmează sînt utilizate materiale extrase din ediția *Lexiconului* lui Berînda publicată în 1627, exemplarul Bibliotecii Naționale din Rusia, II.5.21a) și într-un alt articol de la sfîrșitul *Lexiconului*, intitulat Читателю Спѣніа (coloanele 476–477, vōs–vōz), unde el indică doar câteva surse: *Lexicul* lui Lavrentii Zizanii (Vilno, 1596), Biblia de la Anvers, Maxim Grecul, Manuil Retorul, *Comentariul la Faptele Apostolilor* și *Comentariul la Epistolele Apostolilor*. Acest aspect a fost remarcat și de alți cercetători ai *Lexiconului* (vezi Arkhangelskii, 1902; Janów, 1951; Nimciuk, 1961). Dintre studiile moderne subliniem articolul lui Kalugin (2014), care consideră dicționarul lui Maxim Grecul intitulat *Tălmăcirea numelor după alfabet* drept una dintre sursele *Lexiconului*.

2. Surse nemenționate în intrările lexiconului

După cum au remarcat cercetările anterioare, Berînda nu menționează sursa materialelor sale din intrările de dicționar. Un exemplu în acest sens îl constituie *Tălmăcirea vorbelor greu de înțeles*, lucrare creată pe baza materialelor din *Scara Raiului* a lui Ioan Scărarul, monument publicat și comentat în Kovtun (1963, p. 216–268, 421–431). O parte dintre aceste articole fac trimitere către *Scara Raiului*, de exemplu în următoarele intrări (aici și în ceea ce urmează, între paranteze triunghiulare vom indica numărul coloanei și pagina din ediția Nimciuk (1961):

* Adresă de corespondență: alevi66@gmail.com.

- Жѡпище: Грѡбъ. лѣ^{ст}: с^а: д̄. <ѣс, 38>
- Низплѣжнѡ: Смѣрѣннѣ, и малогласнѣ, писко^м ѡниженне по земли лазачи. <рѣс, 77>
- Подврѣзѣніе: ѡмилѣнье. Лѣ^{ст} с^а л̄. падѣнье, ѡмылѣнье, затрѡчѣ^не, великаа и тѣжкаа ѡспалость. <рѡв, 90>
- Хѡхнѣніе: Роптѣніе хѡлное, строфова^не. Лѣ^{ст}: С^а: д̄. <сѣа, 145>

Alte intrări, care uneori extind traducerea, nu au nicio indicație referitoare la sursă, de exemplu:

- Бѡхма: Вѣсма, згѡла, напрасно, <ѣи, 12> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 429)
- Великодѡше^н: Иже всѣкѡ скрѣбъ приражающѡсѡ, моги^н понести. <к̄, 14> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 431)
- Грѡбъ, жѡпище: Ёма. <ми, 28> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 428)
- Дѡшѣвннѣ блѡдъ: к̄ро^{ст} нечѣстїа. <нз, 33> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 431)
- Крѡмство: ѡсвѣнство. зр^н ѡсвѣ^н. <рд, 56> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 425)
- Смѣрчъ: Пїавица, ѡблакъ дожѣвннѣ, фѡртѡна. <ск̄с> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 424)
- Рѣснотївїе: Истиннѡ. <свї, 110> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 429)
- Сѣтнѡ: Мѡрно, дарѣмне, нѣкчѣмнѡ. Имѡ крѡмѣ вѣщи. <сѣа, 125> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 430)
- Състѡвъ, ѡпѡстасъ, сѡбство: Персѡна, ѡсѡба, лице. ѡстѡвъ в̄ члѡнка^х. живїѡл̄, тѡ е^{ст}, ѣлемѣн^т. Състѡвъ вѡ^д, стѡв̄, ѡзеро, мѡре, бы^т: ѡ. Чрѣ^з о, сѡстѡвъ, зна^н спѡе^не в̄ бѡдова^ню. зрї Сѡста^в. <сѣѡ, 129> (cf. [Kovtun, 1963](#), p. 425).

Un alt izvor posibil utilizat de către Berinda îl reprezintă scrierile despre gramatică. Se poate presupune faptul că el a folosit materialul din volumele „Грамматика Словенска Съвершѣнна^н ѡискѡства ѡсми частїй слѡва, и ѡны^х нѡж^нны^х” al lui Lavrentii Zizanii (Vilna, 1596) și „Грамматїки Славѣнскїа правїльное Сѡнтагма” al lui Meletie Smotrički (Vievis, 1619) (publicate în [Kuzminova, 2000](#)) sau *Adelphotes* (Ἀδελφότης. Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго к̄зѣка. Совершѣннаго ѡискѡства ѡсми частїй слѡва. Ко наказѣнію многиимѣномѡ Рѡсїйскомѡ рѡдѡ) (Lviv, 1591). Indicațiile cu privire la „gramatică” și „ortografie” sînt rare; de exemplu:

- Слѡгъ: Склѡдъ. Есть ты^ж в̄ Грамматїцѣ слѡгъ, ѣднѡ Лѣтѣра гласнаѡ. к̄кѡ, а, е, и, ѡ, ѡлбо скѡлкѡ лѣтѣрѣ, || к̄кѡ, бѡ, брѡ, дрѡбъ, пѡт̄, пѡстѣ, стрѡстѣ. <ск̄д–скѣ, 116–117>
- Вѡнъ: В̄ него. ѡрѡогра: Вѣнъ. <кѣ, 17>

Indicațiile la utilizarea gramaticilor se evidențiază în note cu caracter gramatical:

- Вѣжделѣю: бѡдѡ^н: вре^м: Пожадѡю, вѣзлюблѣнѡ <кѣи, 18>
- Жѣ: ѡ, лѣчъ, дѣ, вѣшѡкже, илї тѣжъ, сѣюзъ сѣлѣплѡющї. <ѣд, 36> (cf. în *Grammatica* lui Lavrentii Zizanii: Кїа сѣтѣ сѣлѣплѡющїа; и, ѡубѡ, жѣ. (foaia 84), [Kuzminova, 2000](#), p. 104)
- Ё: Ихъ. ѡбо котѡраѡ, ж^н: р^д <тѡї, 160>
- к̄же: ѡ, сре^д: ро^д: же^н: ѣдїнъ. чи^с: Котѡраа, мнѡ^ж: рѣи. <тѡї, 160>

În cele ce urmează, ne vom referi la sursele menționate în intrările de dicționar. Aici Berinda, ca în multe alte locuri, folosește prescurtări la notarea surselor, ceea ce poate crea dificultăți în identificarea acestora. Uneori, el poate altera modalitatea de prescurtare, precum și organizarea lor. În cazul izvoarelor tipărite se menționează „foaia” ediției (prin „foaie” se pot înțelege pagina sau coloana), iar citatele din surse urmează, cîteodată, după denumirea sursei.

Printre izvoarele folosite, cel mai simplu de diferențiat sînt edițiile tipărite care au o trimitere către foaie. Așadar, se pot indica următoarele ediții: Ioan Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor* (Kiev, 1624), e.g.:

- БАНѦ, Крѣченїе, ВѦнна, ЛѦзна, МѦлна, бѣ: дѣ^а: ли^{ст}, рѣс. <ѣ, 5> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor* (fila рѣс): нѣ кѣкѣ дѣ оубѣ БѦнѦ [pe margine: МѦлна] бѣдетъ.)
- Вѣлмѣжа, Сїлникъ. дѣ^а: а^п бѣ: л^{ст}. рѣв. зрї сїлный. <ѣ, 14> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor* (foaia рѣв): И сѣ Мѣжъ ЕѣіоплѦнїнъ Евнѣхъ, речѣ, сїлникъ [marginal: вѣлмѣжѦ] КандѦкии Царїци ЕѣіопскїѦ.)
- Лихоимствѣетъ: Лїшше нѣ тебѣ взѦтъ. бѣ: дѣ^а: л^{ст}: рѣв. <рѣ, 58> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor* (foaia рѣв): Ѧще обїдїтъ тѦктѣ, блѣгодѦнїе ѣмѣ сътвори: Ѧще лихоимствѣетъ, блѣгословї.)
- Нѣгли: либѣ, ѣй, подѣбнѣ, снѦтъ, залѣдѣвѣ, Ѧчѣй, нѣщо. прѣстѣ, ѣ, бѣ дѣ^а: л^{ст}: гї, ѣ бѣ. нѣгли ѣ: малѣ не бѣ: дѣ^а: л^{ст}: ѣв. нѣгли, ѣлї Ѧще: бѣ <рѣ, 72> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor* (foaia гї): нѣгли оубѣ ѣ пѦлъ бѣ сѦ, нѣгли жѣ ѣ не пѦлъ сѦ бѣ (л. бѣ) ИскѣшѦѦ нѣгли себѣ, ѣ множѦйшїй дрѣдѣ творше; (л. ѣв): нѣгли ѣ рѦчїтелїе бѣсте пѣстїннї.)
- НїкѦко же: Нїчї^м же. дѣ^а: бѣ: л^{ст} ѣе. Ѧ Ѧ Ѧ. ѣлї Ѧгъ Ѧгъ. <рѣ, 77> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor* (foaia ѣе): ѣнї же сегѣ рѦдї гнѣвѦхѣсѦ, кѣкѣ нїкѦко же ѣхъ боѦхѣсѦ.)

О altă ediție tipărită des utilizată de către Berinda este *Comentariul la cele 14 Epistole ale Apostolului Pavel* al lui Ioan Gură de Aur (Kiev, 1623), e.g.:

- БезлѦстїе: Мерзѣность, | бры^дко^{ст}, несмѦчно^{ст}. бѣ: а^п: л^{ст}: ѣвлѣ. <г–д, 6>
- ВѣнегдѦ: Гдѣ Вѣ ѣже: В тѣй чѦсѣ. бѣ: а^п: л^{ст}: ѣвѣсї. <лг, 21> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣсї): ѣ мздѦ же вѣнегдѦ творїтї дѣбрѣ)
- Выстѣпцѣ: БѦчмѦгї, Ѧбо ПѦнтѣфлѣ. бѣ: а^п: л^{ст}: фѣї. <лї, 23> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣфѣї): И пѦкї ѣст нѣкто, высѣкъ мѣрою телесѣ. ѣнъ же крѦтокъ сѣй, вѣзѣмъ Высѣтѣпцѣ, высѣчѦшїй бѣвѦетъ.)
- Вѣнѣцъ: Корѣна, бїндѦ, Ѧлбо Чѣпѣцъ, бѣ: а^п: л^{ст}: ѣѦѣме. <лѣ, 24> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣѦѣме): нѣ тѦкѣ бо тѣорїтѣ свѣтлѣю глѦвѣ вѣнѣцъ ѣ кѦменїѦ слѣженїй ѣблѣжѦщїй)
- Вѣрѣватѣльное: ОубѣщѦтелное. ѣпѣвнѦѣющее, бѣ: а^п: л^{ст}: ѣвѣзї. <м, 24> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣзї): Пѣнѣже бо бѣдѣщїхъ слѣво нѣсть сїце вѣрѣватѣльное)
- ДѦроношѣннї: ДѦрѣношѣннї, бѣ: а^п: л^{ст}: ѣвѣспг. ѣкрѣжѦѣчїмї. <мѣ, 29> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣспг): ѣгдѦ ѣбѣ оубїдїшї бѦнѦмї, тѣпѣзою многѣѣннѣю, ѣлї дѦроношѣннї ѣннїмї наслѣжѦѣѣщѦсѦ ѣнсїцѣ)
- РѦка: ТрѣннѦ, дѣрѣвїще, Ѧбо мѦры. бѣ: а^п: л^{ст}: ѣвѣрс. <сѣ, 107> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣрс.): семѣ погрѣбѣнїю нї рїзѣ, нї рѦкї, нї ѣного чѣсѣго ѣ тѦкѣвѣ^х потрѣбѦ).

Printre mențiunile surselor se găsesc trimiteri care conțin numai numărul indicând coloana din cartea tipărită. Astfel de referințe sînt multiple și fac o trimitere, de asemenea, către ediția menționată mai sus:

- ЗагрѦждѦю: ЗѦжѦѣю, вѣог. <ѣѦ, 40> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣог.): Еї, речѣ, нѣ тѦкѣ ЕллїнскѦѦ лѣпо бѣ загрѦдїтї оубѣтѦ.)
- Закѣснѣнїе: ѣлѦгѦнѣе, ѣвѣсї. забѦвѣнѣсѦ, замѣшкѦнѣе, ѣкѣлѦдѦнѣе. <ѣг, 41> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣсї): пѦче жѣ ѣ закѣснѣнїе сѣпѣрѦтѦ вѣнегдѦ рѣщї.)
- ИзѣвѣстїхомѣсѦ: ОубѣѦемъ, тѣшїмо собѣ, ѣвѣѣз. вѣѦлїсѣмо вѣѣдомѣсть. <пѣ, 45> (cf. Gură de Aur, *Comentariul la Epistole* (coloana ѣвѣсї): Изѣвѣстїхомъ же сѦ ѣ вѣсѣ, вѣзлѣблѣннї.)

Există și câteva trimiteri către *Evanghelia didactică* (Krilos, Tipografia de pe lângă Biserica Adormirii Maicii Domului, 1606), e.g.:

- Прѣжіе: Лѣторосльки з дѣрева, вершки дравяныи, пѣчл, сі есть, ѳвощіе дівіе. Ев^Г: 8^Г: Не^Л: пре^Л кре^П: Г^У^П: Крѣлоѡ. <рѣз, 103>
- Јазл, привременное страданіе и смѣщеніе тѣла. хорѳба, корѳткое зболе^Не тѣла. ѳбо хорѳба, дочасный бѳль, и потрвожена тѣла. Ев^Г 8^Г: Ное^М: ѳ. зрѣ Нѣдѳгъ. ли^С: тѳі. <тѳі, 160>

О referință cu mențiunea „foaie” trimite către o ediție tipărită a Acatistului:

Прилогъ: Приложе^Не, приточе^Не, по^Лдава^Не, зараза, хорѳба, спѣщенье, споенье, склненье, оударенье, натертье, оутарчка, чата, прикладъ, придатокъ, Тиранское оутисненье. намѣтно^С, зрѣ в Кни^Жцѣ Акѳѳі^С, л^С: ѡа. <рѣи, 98>.

Referințele care nu menționează „foaia” nu trimit către volume tipărite, ci către manuscrise. Printre acestea observăm următoarele trimiteri:

Avva Dorotheus:

- Бѳбрегі: Нырки. Доро^ѳ: г^А: г^Г. <ѳі, 12>
- Стрѳчець: стрѳчѳкъ. кѣстка, пѣндзликъ. До^Р: г^Г. <слз, 123>
- Трѳщѣца. Доро^ѳ: гл^В: ѡі. <сѳ, 134>

Andrei din Creta:

- Кѳпнѡ: Андрѣй кри^Т: с^А: на ро^Ж: Бѣи, Класъ кѳко же въ кѳпнѡ въ ѳтрѳбѡ понѣсѣиѡ. Полѳкопо^К. <р, 54>
- Не замѣди: Не ѡмѣшка^А, [Андре^Н Кри^Т: с^А: на Ро^Ж: Бѣ:] Но ѳбѣе блѳгодѣаніе наведѣ. зрѣ мѣдненіе. <рѣи, 73>

Vasile cel Mare:

- Блѣдникъ: Вшетѣчникъ, вѣрва, лѳтръ <>. Јако ѳще Женѡ идѡлѡслѣжителѡ Мѣжа разлѣчитѡ нехѳтаѣцѣ ѳномѣ, мѣчитъ ю Бѣгъ. блѣдника же ѳще разлѣчи^Тѡ, не к томѣ мѣчитъ ю. ѳв^Г: Іѡ: нра^В: ѳг. Ва^С: ве^А: п^Р: кѡ. <вѣ, 10>
- Расколници с^Т, ѳже ѡ цркви себѣ ѡставѣша. Васѣ^А: Ве^А, пра^В: ѳ, и То^А: <сѡ, 107>

Gherman al Constantinopolului (*Tălmăcirea Liturghiei*):

- Аллилѣі^А: Хвала Бѣ. ѳбо Прихѳди^Т Бѣ, хвали^Те и въспѣвайте живѡго Бѣ. Евре^Нски бѣ Аль: Иде^Т. кѣви^С. Иль: Бѣ. ѣіа: Хвали^Те въспѣва^Нт^е. Гѣрманъ Патріар^Х в то^Акованіи Лв^Т: с^Т Јнако^Ж, Алль: ѳцѣ. Йлль: снѣ. ѣіа: дѣхъ ст: <тѣѳ, 174>

Grigorie Teologul (16 cuvântări ale lui Grigorie Teologul cu tălmăcirile lui Nichita din Herculăea):

- Безчѣстїе, досаждѣніе. Зелжѣвость, срамѳта. Безчѣстїе е^С, словѣснѣ молчѣти, ѡ ѳх же потреба е^С глѣти, г^Р. б^Г. ѡ кв^Пр. т^А. к^В. || Нечѣстїе, Обѣлѣженье. <д–ѳ, 6–7>
- БИсерь: Пѣрла, женчѳгъ. Јакѡ же Бѣсерь ѡ молнѣи, и водѣ, тѡкѡ и хѣ сложѣнъ, ѡ Бжѣтѡ, и Члчѣтѡ. Гри^Г: Бо^Г: с^Х: ѳ. то^А.
- Гаданіе ѣсть: ѳже сѡ начертѡема въ Гаданіи, и неизавлѣема вѣщѣ. Гри^Г: б^Г: ѡ кв^П: то^А: кз. <ма, 25>

- Дѣши смѣрть: ѣже ѿ Бѣ разлѣче^не, (и блг^дти Бжїа погѣбле^не.) Гри^г: бо^г: на н. с^х: вї, то^а: <нз, 33>
- Жера^тчено: Гри^г: б^г: на н цѣ: с^хг. То^а: Бѣрзо о^гнїсто. <ѣе, 37>
- Пр^оркъ: Прозорлївецъ, прозра^н ил^н вида^щъ прѣднѣа, Гри^г б^г с^а: на^д гро^б: Ва^с: Ве^а: с^х кї. <рче, 102>
- ѡбїстїа: о^утрѣбы. ѡа^а: ѡв. и ѡбїстїа моа и^змѣнїшасѣ, Гри^г: б^г: с^а: в. кр^ш: с^х: мѣ. т^а: <спс, 147>
- Арїстїпъ: нарочит Кѡнникъ. г^б: б^г: с^а: в. па^с: т^а: нд. <тмѣ, 179>

Efre^m Sirul:

- Жїто: Имѣнїе. е^фре^м: с^а: г. <ѣз, 38>
- Инодѣннѡ, е^дино всї: Всѣ спѡне. Ефре^м, С^а: пї. всѣ згодлїве, незгодлїве. <пѣ, 49>
- Инодѣннїи: Едномыснїи, с^а: мї. е^ф: згоднїи. ѡлбо и^накшого ѣмыслѣ, незгодлївїи. <пѣ>
- Стѣже^тсѣ: спїратимѣтсѣ, деспѣтоватимѣт: Ефре^м, с^а: а. <слѣ, 124>

Ioan Damaschinul (*Expunerea exactă a credinței ortodoxe; posibil, și alte scieri*):

- Въздѡхъ: Повѣтрѣе, зр^н, Аеръ. Іѡ: Дамаск: С^а: ѡї. ѡ въздѡсѣ. <кѣ, 19>
- Плѣтъ: Тѣло, всѣкое трї ѡбразы велїчества имѣе^т. Сїрѣ^т: Длѣготѣ, шїротѣ, и тлѣстотѣ. Іѡ: Да^м: Кн^г: в. г^а. г. <рнз>
- Тѡлща: Сѣборъ. Іѡ: Да^м: к^н: а. Гла^в: ѣ. ѡбо скїба вѣсѣранаа. <снз, 133>
- кїрость, рѣтъ: Попѣдлївость, почїнаючїйсѣ гнѣвъ, до гнѣвѣ перхлївость, сердїтость. кїро^{ст} подо^бна згрѣбю запѣленомѣ, котѡрое прѣ^дко и Гвалтѡвне загорїтсѣ, а рї^хло ѣгасѣе^т. Гнѣ^в, подобенъ о^гнїю в желѣзѣ распѣленомѣ, бѣ горѣчо^{ст} е^го в нїом до^аго ѣстї, и теплотѣ е^го трѣвѣе^т. Рвѣнїе жѣ подо^бно о^гнїю в гѣ^бцѣ скрїтомѣ и неївне распѣлючомѣсѣ. а до чѡгѣ прїткнѣтсѣ всѣ пѣлїтъ, и на^д ѡбѡхъ горѣше: дѡлжеї горїтъ негаснѣчи. та^к и зло^{ст} рвѣнїа гнѣвѣ в нѣтрѣ лежїт ѣтрафлѣючаа напо^мстѣ. Іѡ, да^м: Кн^г: в. | г^а. сї. зрї чревѡбѣдѣнїе. <тгї–тдї, 161>
- Антїохїи Патрїар^х, вмѣсто чѣ^вства втѡрагѡ, слыше^нѣ. Іѡ^н: Да^м: С^а: кѣ <тмс, 178>

Ioan prezbiterul și exarhul Bulgariei (*Introducere la Evanghelia tălmăcită; în prezent există dubii privind această atribuire auctorială*):

- Глїпанїе: Поглѣдѣнїе. Тѣ и^намо глїпаешї, и и^но бѣсѣдѣешї. Іѡ: пре^з: бо^а: то^а, е^в: про^а: <мв, 25>
- Жїтъ, рѣкше жїзнь, сѣдрѣжѣ нѣшѣ жїт. Іѡ пре^з бо^а в пре^д то^а е^в. <ѣз, 38>
- Иночѣднїи: и, Единорѡднїи: Единорѡженнїи, ѡбѣ единакѣ. Гѣ ншѣ сїце нарицѣетсѣ: Снѣ Бжїи Иночѣднїи, и прѣ^ннїи, и^кѡ ѡ тогѣ ѡбѣсїа сѣи. Іѡ: Пре^з: и ѣ^за^р: Бо^а: в Про^а: на то^а: Е^в: <пѣ, 49>

Ioan Gură de Aur (*vezi Mărgăritare mai jos*):

- Бѣ: Бѣлѣ, былѣа, былѣ. Тѣе речѣнїе ѡ нѣшемъ о^убо глѣмо ѣстѣтѣвѣ, прошѣдѣше вре^ма знаменѣет нѣм, и сїе ѣкончѣно, ѣгда жѣ ѡ Бѣѣ, превѣчностї и прѣ^нносѣщїе нѣмъ и^влѣетѣ. Зла^тоу^{ст}: Іѡ: бѣ^с: г. <зї, 13>
- Вредїтель: шкѡдца, котѡрый нарѣшѣе^т. Аще Оу^чтлѣа дѣло е^{ст} ѣже спѣсѣати погїбшаго: Еже погѣблѣати спѣ^стисѣ хотѣща^т, вре^дитѣлѣ е^{ст}. Зла^т: на ма^с: бѣ^с: ѡг. <кs, 17>
- Дѡндеже: Ажѣ пѡки: и тѣжѣ нѣвѣки, ѡжбѡмъ: ѡлбо пѡки ѡжѣ, ѡбѣ ѡжѣ. Обѣчѣаї Писѣнїю множїцею сїе творїти, и речѣнїе сїе нѣ ѡ ѣстѣвленномъ полагѣти вре^мени: и^бо и ѡ Ковчѣзѣ речѣ: Не възвратїсѣа вранѣ дѡндеже и^сшѣ землѣ, ѡще и нїже пѡ сїхъ възвратїсѣа. Зла^тоу^{ст}: ма^с: бѣ^с: ѣ. <нд, 31>

Chiril al Alexandriei:

- Напраніе: Наколѣнье, набодѣ^не, наколѣтъе, Квр^л, Алеѣ: Де^к: зѣ. ѿ трѣхъ ѡтроцѣхъ. <рл, 69>
- Стрѣчеми: мордѡвани. Квр^л: алеѣ: <слз, 123>

Chiril al Ierusalimului:

- Бѣждѣніе: Примѡше^не. Квр^л Іер^с г^л єі. <її>
- Вістнѣе: Оупрїймѣ. Квр^л Іер^с: г^л: єі. <кв, 15>
- Вѣдь: вѣдомость, Квр^л, Іер^с: <лѡ, 24>
- Напѣтіе, подорѡжное. Лѣ^{ст}: с^л: ка. по^пѡра, Квр^л Іер^сли^м: г^л: єі. <рла, 70>
- Непрѡз^нь нѣкаа: Квр^л: Іер^сл: Забѡва нѣ^лкаа, затрѡднѣње. <рма, 75>
- Нивѡрь: Селѡни^н. Квр^л Іер^сли^м: <рмс, 77>
- Подѡбство: Подѡбе^нство. Квр^л Іер^с: <рѣв, 85>
- Порѡда, Ѣчїзна. Квр^л Іер^сли^м: <рѣи, 88>
- Приклѡда: Квр^л Іер^с: прировнѡ^не, прировновѡ^не. Землѡ толїкѡ йма^т нѡси приклѡдѡ, єліка срѣда колѣснаа къ всемѡ ѡкрѡжїю. <рпз>
- Спѡна: Възбранѣніе. г^рве. Перешкѡда, Квр^л. Іер^с: <сла, 120>
- Оувѡсло: Мїтра, корѡна стїтельскаа, клѣйноть, ноше^не. Квр^л: Іер^сл: с^л: єі. Исхо^л, кї. <сѣд, 136>
- ѡрѡжни^к: Герцїрь. Квр^л: Іер^с: г^л: єі. <счз, 153>
- ѡхѡдѣніе: Понїжѣ^не. Квр^л: Іер^с: <т, 154>

Nikephoros Kallistos (e posibil să fie vorba de *Evanghelia didactică*):

- Немоществѡю: немогѡ, хорѡю. І мета^ф: грѣшѡ, Ѩа^л: с̄. ры^м є. пї. Каллї^{ст} не^л: вї. ли^{ст}, рпѡ. <рлѡ–рм, 74>

Cornucopie (probabil că se referă la ediția cărții lui Niccolò Perotti *Cornucopia / Cornu Copiae*):

- Акрїды: Травѡ а^ѡ, сѣ^ле котрѡгѡ корѣ^н вкѡло себѣ йны^х зѣлі^н сма^к прїтѡгѡе^т, вдѡчннїй дѡ вкѡше^нѡ и тревѡлыи в сїтости е^{ст}. тѡжъ зрї и Прѡжїе. А Прѡси того жѡ ймене, Кѡники за подѡбѡсѡбразїе цвѣта и корѣне ѡногоѡ сѣ^лѡ. [ѡ се^м чтї Книгѡ рече^ннѡю Кѡ^ндкѡпїе] Апо^к: т^л: г^л ѡ на с^х: г̄ Ек^л: вї. є. и Прѡги: Ле^б: аї, єдиноимѣ^нст̄ сѣлію, Гадъ птї^чныхъ разлїчна рѡда. <тлз, 173>

Scara Raiului a lui Ioan Scărarul:

- Въсплїщѡю: Засмѡчѡю. лѣ^{ст}: с^л. г̄. <лс, 22>
- Греблѡ Кормїлное: Стѣрь, корма. Лѣ^{ст}: С^л: зѣ. <мз, 28>
- Жѡпище: Грѡбъ. лѣ^{ст}: с^л: д̄. <ѣс, 38>
- Кѡрчїй желѣза: Кѡвѡль. лѣ^{ст}: с^л: д̄. <ра, 55>
- Крѡчїна: Възгорѣње съ напыщѣніем, хмї, жѡлчъ. пренѡснѣ, гнѣвъ. Лѣ^{ст}: с^л: д̄. г̄ ма^к: є. <рд, 56>
- Лѡдїна: Пѡле, Лѣ^{ст}: С^л: є. <рдї, 61>
- Мечтѡніе: ѡблѡда, мѡра, тмѡ, вїдокъ фалшївыи, покѡса. Пѡлски Матѡлка. Сѡтъ щѡ лѡдемъ слѡжѡтъ, в Лѡпїи, в швѣцїи, покѡсы. мечтѡње: помышлѣње, ѡлбо мѣче^т, ацкд: йлї мѣчтъ прївїдѣ^не. Лѣ^{ст}: с^л: г̄. Мнѣма^не, ѡказѡње, з̄ кївлѣње, вїдъ. Гвалтѡвно: ѡ сїлное мышлѣ^не, ѡлбо вїдѣње, котѡры^м рѣчи далѣкїи йкѣ прїтѡмннїи и кшѡлтъ йхъ в рѡзѡмѣ свое^м ѡгѡртѡемо и формѡемо, прївѡдѡчи йхъ собѣ на мыслѣ. <рзї, 63>
- Надпїсанїе: Тїтѡль, Лѣ^{ст}: с^л: кѣ. <ркї, 68>
- Напѣтіе, подорѡжное. Лѣ^{ст}: с^л: ка. по^пѡра, Квр^л Іер^сли^м: г^л: єі. <рла, 70>

- Непошѣствіе: Непорѣше^не. лѣ^{ст} с^а г^і. <р^{ма}, 75>
- Новѣкъ: Новицѣа^т, лѣ^{ст} с^а: д^і. <р^{мз}, 78>
- Писало: Спосо^б писанѣ. лѣ^{ст} с^а з^і. <р^{нд}, 81>
- Позоръ, Дивовище, видокъ, йгриско. лѣ^{ст}: с^а: в^і. и г^і. мѣсце на которо^м йгриска справованы бывають. <р^{зд}, 86>
- Понавица: Рѣчни^к. лѣ^{ст}: с^а: д^і. <р^{зз}, 88>
- Портище: Сѣкно. лѣ^{ст}: с^а: з^і. <р^{зе}, 89>
- Подврѣзѣніе: ѣмилѣнье. лѣ^{ст} с^а л^і. падѣнье, ѡмылѣнье, затрѣчѣ^не, великаа и тѣжкаа ѡспалость. <р^{ов}, 90>
- Провож^ланіе: Помпа. лѣ^{ст}: с^а: к^а. <р^{чг}, 101>
- Прозѣлаваю: Позѣваю, лѣ^{ст} с^а з^і. <р^{чд}, 101>
- Разсмощрѣнѣ: пилне, лѣ^{ст}: с^а: к^е. ѡпатрѣне. <с^г, 106>
- Растѣніе, ѣ: Помноже^не, лѣ^{ст} с^а а. роснѣне. <с^с, 107>
- Роднѣйшій, лѣ^{ст}: с^а: к^г. головнѣйшій. <с^{аі}, 110>
- Стрѣало, и: Жало, ѡстенъ, бодѣць, ѡстрога. лѣ^{ст}: с^а: к^в. <с^{лс}, 122>
- Сѣчило: Пѣчь. лѣ^{ст}: с^а: д^і. <с^{мв}, 125>
- Съпротивлѣніе: Противлѣнье. лѣ^{ст}: с^а: к^е. <с^{ми}, 128>
- Съчитаю: Зрахѣю. лѣ^{ст}: с^а д^і. <с^{на}, 130>
- Сѣтнѣй рабъ: Кѣпнѣй нево^ани^к. лѣ^{стви}^н: сло^в: д^і. <с^{нг}, 131>
- Сѣтное молчаніе: Навышше молча^не. лѣ^{ст}: сло^в: д^і. <с^{нг}, 131>
- Таче: Дла того. ѣбо та^кже ты^ж. ѣбо пото^м, ы^м, тожъ, тогдѣ, южъ. лѣ^{ст}, сло^в, д^і. <с^{нд}, 131>
- Тризнополѣжникъ, лѣ^{ст}: с^а: а. <с^{нѣ}, 134>

Maxim Grecul:

- Васнъ: хрѣпъ, мнѣнье. Снѣтъ, бѣчь, вѣй, немѣль, нѣгли, || нѣчто. Сіи послѣвицѣ, ѣдинъ разѣм^л ймѣ^т. Мѣж^м: Гре^к. <иі–ѡі, 13–14>
- Вѣтій: Рѣторъ, ѡраторъ, рѣтор, ѡрос, м^лрѣ фило^сф, красомѣвца, ѣлбо прокѣраторъ, рѣчникъ, хитрослѣвецъ. Мѣж^м: <м, 24>
- Елѣй: Оліва, ѡлѣкъ, олѣй: ѣбо олѣй з ѡвоцѣ олівногѣ. ѣбо мѣсло, ѣлбо мл^чть, глѣ^тса по нашѣмѣ сло^в. Мѣж^м: на Ѩа^а: р^м. <з^в, 35>
- Желаніе: Прагнѣнье, жаданье, пожадлѣвость, хѣтъ, хтѣво^{ст}, илѣ похо^т, Крайнѣйше прѣчихъ желаній, самогѣ Вседержѣтелѣ Бѣ нарицѣють с^тіи Бѣгослѣвцѣ. Мѣж^м: Гре^к. гла^в: с^і. <з^д, 36>
- Икѣни^к: Малѣрѣ ѡбразѣ^в, мѣж^м: <п^с, 47>
- Источникъ: Здрѣй, жрѣдло, ѣбо крыніцѣ. Мета^ф: Исаѣа прѣр^ккъ, и^сточни^к прозывѣеть Бѣжѣа кнѣги, ѡ сѣхъ бо вѣровѣше^н поисти^ннѣ, почерпають водѣ разѣма Бѣжѣа. Мѣж^м: на и^саѣю. <ч^г, 51>
- Аввакѣм^л, ил^н Аввакѣк^л, ил^н Абаккѣк^л: Борѣць сѣлнѣй, ѣбо вспѣра йхъ, запѣсникъ, ѣбо ѡблаплѣющій, ѣбо ширмѣрѣ, бѣдѣющій. мѣсто, ѣбо сѣта, А Мѣж^м, ѣте^н вѣстаніа. Авва бѣ, ѣтѣць. Кѣмъ жѣ, Вѣстані. ймѣ Прѣрка, Авва^к: а. Де^к: в^і. <т^{лв}, 171>

Mărgăritare (Ioan Gură de Aur, Cartea numită Mărgăritare):

- Сѣта: Мѣрность, нѣкчѣмно^{ст}, порѣжность, дарѣмность. мета^ф: Пѣдлѣсть, дѣшевость, спрѣсность. мар^т: с^а: п^і, ѡ Вѣча^т: ѡнѣлѣ^ж сѣврати^ч члѣкъ ѡ Бѣ, сѣта нарицѣшесѣ. Ѩа^а: л^и. | Всѣческа^а сѣта всѣ^к члѣкъ живы^н. ры^м: й. сѣтѣ тѣарѣ повинѣса, сѣрѣ^ч, Члѣкѣд. <с^м, 124>
- щѣкъ, щѣмъ: гѣкъ. слышатѣлнѣй щѣкъ: плѣскъ. плѣскѣта ѡ дождѣжѣ. | бѣ^з щѣка: вѣ мѣккости, Иса^к: с^а: к^т. з^р: щѣк^л и л^{ст}: ѣ. щѣрѣ: сковрѣно^к, Мар^т: с^а: ѡ е^ж прѣдѣта црѣца.

<тѹ–тї, 159>

- Приповѣданіе, рпѹ. ма^Ѡга^Ѡ: ѿ възчл^Ѡ: <ткв, 165>
- Аврамъ: Отецъ вынеслый. ꙗбо о^Ѡ высокій. ꙗбо Пришелецъ, пришелни^Ѡ. приходень. Сы^Ѡ ѹары халдѣйчи^Ѡ. Бы^т, ꙗи ѡа. мар^т с^Ѡ ꙗ сера^Ѡ: <тлг, 171>

Nicon de la Muntele Negru:

- Водоважда: Капа^Ѡ, Смок^Ѡ што водѹ вытѡгаетъ в^Ѡ горѹ, и тежъ жѹравель: Направи^м Водоваждѹ напаати нощю село. Ни^Ѡ: с^Ѡ: зї. <кд, 16>
- Гшѹеры: Ни^Ѡ: ми. з с^т: Васи^Ѡ: ѿ Дв^Ѡтвѹ. <ми, 28>
- Дѹсїрія: Запираніе водное. Ни^Ѡ: Сло^Ѡ: дї. имѡнедѹга. <нс, 32>
- Кобль, илїи кобель: Корецъ, мѹра, з словацка. ни^Ѡ: с^Ѡ: мс. <чи, 53>
- Корванъ: Даръ, ꙗбо ѹфрова^Ѡе. ма^Ѡ: з. ꙗ. Ни^Ѡ: С^Ѡ: мѹ. <р, 54>
- Море: Сїрѹчъ, юроде, дѹрню. Нико^Ѡ, с^Ѡ: дї. <ркв, 65>
- Поселанин: Веснѡ^Ѡ. Нико^Ѡ С^Ѡ: мв. <рѹѹ, 89>
- Потѡжни^Ѡ, и потѡжбы. Ни^Ѡ: С^Ѡ: лс. <рѹв, 90>
- Ратай: Нико^Ѡ, С^Ѡ: нз. ѹрачъ. <сs, 107>
- Сланѹтокъ: Квашенъе, Ни^Ѡ: с^Ѡ: ме. <скг, 116>
- Тинѡвий: Болотный. Ни^Ѡ: С^Ѡ мг. дрѹжджъ, грѹзкость. <снс, 132>
- Трѹтїй: Трѹтень. Ни^Ѡ: С^Ѡ: мд. <сз, 134>
- ѹфъ: а^х, ꙗхте, ꙗбо бѹда, нестойтежъ. зрї гѹре. Ни^Ѡ: С^Ѡ, лѹ. <сѹе, 142>
- Хлѹбница: Пекѡрнѡ. Ни^Ѡ: С^Ѡ: зї. <сѹи, 143>
- ѡзнаръ: Ни^Ѡ: С^Ѡ: ме. <твї, 160>
- Армѡл, ѹс^т: г^Ѡ, ѡа. Ни^Ѡ, с^Ѡ. нз. <тн, 180>

Patericul de schit:

- Дѹхъ пвѹѹнскїй, Па^т: ск^т: с^Ѡ: <нз>
- Амма: затемнена, ꙗбо ѹгѹрнена: ꙗбо лю^Ѡ е^Ѡ, ꙗбо з нею. ꙗбо мати. | На^Ѡ: ѹи. ѡ, и Ски^тскїй патерїѠ <тм–тма, 175>

Patericul de fãcătorilor de minuni de la Solovki (probabil, Viața lui Zosima și a lui Savatie din Solovki):

- Клѡпїна: Всѡкое древо нагненое, Москѹвски нарицѡется, ПатерїѠ Соловецкїхъ чѹдотворцѹ^Ѡ. гл^Ѡ: зї. <чи, 53>
- Кѹдесъ: Кѹдесни^Ѡ, ПатерїѠ: солове^Ѡ: чю^Ѡ: кв. г^Ѡ: иї. Чѹртъ, илїи чарѹвни^Ѡ. пѹ нѹкихъ пѹвѹсти в^Ѡ москвѹ наричетсѡ. <ра, 55>
- По^Ѡчрѹмни^Ѡ: Помѹстною бѹсѹдою Москѹвски, Мѹринъ. Па^т: Со^Ѡ: | чю^Ѡ: г^Ѡ: ми. Кѹнь прѹсты^Ѡ. Лѹша^Ѡ, сѡмка, прѹстаа клѡча. <рѹв, 85>
- Скопѹцъ: Требене^Ѡ. скопїти, сїрѹ^Ѡ, исхоластїти [жребѡ]. ПатерїѠ: Со^Ѡ: чю^Ѡ: гл^Ѡ: мз. <ска, 115>
- Френчюга: Фрѡнца, имѡнедѹгѹ, Па^т: Со^Ѡ: Чю^Ѡ: г^Ѡ иї. Хѹрѹба блѹдны^Ѡ. <сѹз, 143>

Țipicul (posibil, tipicul mănăstiresc al lui Iosif de Voloțk în redacție extinsă inclusă în Marile Minee de lectură, vezi Kalugin, 2014, p. 199):

- Щегнѹша: Щѹблѡ, ꙗбо кѹхнѡ, ІѹсїѠ^Ѡ моск: г^Ѡ: вї, ѿ трапезномъ чинѹ. <тѹ, 159>
- Армѡл, ѹс^т: г^Ѡ, ѡа. Ни^Ѡ, с^Ѡ. нз. <тн, 180>
- Лихѹймство, илїи лихѹймѹнїе: ѹс^т, всѹ ѹже илїишнее, и пѡче потрѹбы. Ап^Ѡлъ, иже ѹ Бжїѡ Цр^Ѡтвїа на^Ѡ ѹлѹчающаа ищитѡа, и сїю стрѡсть къ и^Ѡнѹ^Ѡ глѹеть, Іѹксѹ лихѹймци цр^Ѡтвїа Бжїѡ не наслѹдѡтъ. И ѹже лїише | стѡжавѡти, ѿ всѡкой вѹщи приѹмле^тсѡ. ѹста^Ѡ г^Ѡ: ѡа. ѿ ѹде^Ѡ: <рз–ри, 58>

3. Concluzii

Lista adusă mai sus nu poate fi considerată exhaustivă. De asemenea, *Lexiconul* conține o mulțime de referințe la Biblie, Evanghelie și Apostol. O parte din material, după cum am menționat în paginile anterioare, a fost preluată de către Berînda din *Lexisul* lui Lavrentii Zizanii, precum și din *Onomasticonul* anexat la Biblia din Anvers. Compunerea unui indice complet de izvoare constituie sarcina viitorilor editori ai *Lexiconului*; totodată, sperăm că informațiile conținute în acest studiu vor contribui la identificarea de către cercetătorii scrierilor lui Pamvo Berînda a listei complete a tuturor citatelor din *Lexicon*.

Din lista prezentată se observă faptul că Berînda a folosit în *Lexiconul* său, în primul rând, edițiile tipărite la care a contribuit el însuși, și anume *Comentariul la Faptele Sfinților Apostoli*, *Comentariul la cele 14 Epistole ale Sfintului Apostol Pavel* de Ioan Gură de Aur și *Evanghelia didactică*. În același timp, a fost interesat și de izvoare lexicografice; alături de *Lexis* și *Onomasticon*, pe care le-am menționat mai sus, acestea includ *Tălmăcirea vorbelor greu de înțeles pentru Scara Raiului* și *Tălmăcirea numelor după alfabet* de Maxim Grecul. Materialele *Lexiconului* lui Berînda au fost ulterior utilizate, printre altele, la întocmirea *Azbukovnikului* din Solovki de Serghie Șelonin. Pentru lexicografi, cunoașterea surselor *Lexiconului* lui Berînda va fi utilă pentru identificarea citatelor ascunse în materialele (az)bucoavnelor și ale lexicoanelor alcătuite ulterior.

Bibliografie

- Alekseev, M. P. (1968). *Словари иностранных слов в русском азбучнике XVII века: Исследование, тексты и комментарии*, Наука, Leningrad.
- Arkhangelskiĭ, A. S. (1902). *Памва Беринда*, în *Русский биографический словарь: Павел, преподобный – Петр (Илейка)*, ediție sub coordonarea președintelui Societății Imperiale Ruse de Istorie, A. A. Polovțov, vol. 13, tipografia lui I. N. Skorohodov, Sankt-Petersburg, p. 164–168.
- Janów, J. (1951). *Leksikografia wschodno-słowiańska do końca XVII w. Cz. II, 2. Etymologie Maksyma Greka, Manuela Retora i innych autorów w słowniku imion P. Beryndy z 1627 r.*, în „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, **LII** (6), p. 466–474.
- Kalugin, V. V. (2014). *Сочинения Максима Грека в “Лексиконе славеноросском” Памвы Беринды*, în „Россия и Христианский Восток. Nr. IV–V”, *Limbile culturii slavone*, Moscova, p. 189–201.
- Kovtun, L. S. (1963). *Русская лексикография эпохи Средневековья*, Editura Academiei de Științe a URSS, Moscova/Leningrad.
- Kuzminova, E. A. (2000). *Грамматика Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого*, ediție, comentariu și note de ~, prefața de E. A. Kuzminova, M. L. Remniova, Editura Universității de Stat din Moscova, Moscova/Leningrad.
- Nimciuk, V. V. (1961). *Памво Беринда і його “Лексиконъ славеноросскій и именъ тълкованіе”*, în *Лексикон словеноросскій Памви Беринди*, ediție și prefață de V. V. Nimciuk, Editura Academiei de Științe a RSS Ucrainene, p. V–XXXVI.